

Janusz Korczak (1878–1942)¹

Juha Hämäläinen

Kuka oli Janusz Korczak?

Puolalais-juutalaisen lastenlääkärin ja Varsovassa saksalaismiehityksen aikana juutalaisen orpokodin johtajana toimineen Janusz Korczakin (1878–1942) elämäntyö on yksi vaikuttavimpia pedagogiikan historiassa. Opiskellessaan lääketiedettä Varsovan yliopistossa vuosina 1898–1905 valmistuakseen lastenlääkäriksi Korczak, syntymänimeltään Henryk Goldschmid, osallistui opintojensa ohessa sosiaali- ja nuorisotyöhön. Suurkaupungin sosiaaliset ongelmat ja ihmisten hätä tulivat hänelle tutuiksi. Työskentely lasten kesäsiirtoloissa opiskelijana ja nuorena lääkärinä vuosina 1903–1908 sai Korczakin kiinnostumaan pedagogiikasta. Vuonna 1911 hänet nimitettiin juutalaisen orpokodin johtajaksi Varsovaan.

Korczak-pedagogiikan lähtökohtia

Korczak rakensi pedagogista teoriaansa refleктоimalla itsekriittisesti työtään lasten ja nuorten parissa ja analysoimalla tässä työssä saamiaan kokemuksia. Hän tunsi lapsiryhmään sisältyvän kasvatuksellisen voiman ja kiinnitti jo varhain huomiota demokraattisen kasvatustyhteyden pedagogiseen merkitykseen. Pedagogisen pääteoksensakin

¹ Kirjoitettu taustaksi Andrzej Wajdan filmiin Korczak (Puola, 1990), joka esitettiin sosiaalipedagogiikan päivillä Kuopiossa 30.–31.3.2001. Tiedot perustuvat useisiin eri lähteisiin, joita ei ole tekstin kirjoittamisvaiheessa dokumentoitu. Aiheesta kiinnostuneet voivat ottaa yhteyttä kirjoittajaan osoitteella juha.hamalainen@uku.fi

Miten lasta tulee rakastaa, jonka Korczak kirjoitti vuosina 1914–1918, hän ankkuroi kokemuksiinsa orpokodin johtajana. Hän kehitti pedagogista teoriaa lapsen oikeuksista ja etsi mahdollisuuksia rakentaa lasten ja aikuisten tasavertaista yhteiselämää yhteisökasvatukselliselta pohjalta. Siihen kuuluivat keskeisesti ajatukset lapsiparlamentista, toverioikeusistuksesta sekä orpokodin omasta lakikirjasta ja lehdestä.

Pedagogiikan historiassa Korczak lukeutuu reformipedagogiikan klassikoihin. Hänen pedagogisesta ajattelustaan on löydetty yhtymäkohtia Pestalozzin kasvatustajatteluun; molempia on kutsuttu ”rakkauten pedagogeiksi”. Korczak liittyy lapsiyhteisön merkitystä korostavan kasvatustajattelun traditioon. Samalla hän edustaa ns. ”kunnioituksen pedagogiikkaa”, johon kuuluvat keskeisesti ajatukset lapsen ihmisoikeuksista ja lapsen kunnioittamisesta aikuisen kanssa tasa-arvoisena kumppanina. Korczakin perusajatuksia ovat lapsen maailmaan eläytyminen, kasvamaan saattaminen holhoamisen asemesta, todellisuuden kaunistelemattomuus ja luonnollisista seurauksista oppimisen salliminen lapselle, lapsen ihmisoikeuksien kunnioittaminen, havainnointi ja reflektointi kasvatustoiminnassa sekä mielikuvitus- ja huumoripitoisen demokraattisen elämänpiirin luominen.

Korczak oli tutustunut jo vuonna 1901 Pestalozzin pedagogiikkaan Zürichin tekemällään opintomatalla. Pedagogiseen ajatteluunsa ja toimintaansa hän sai vaikutteita myös 1900-luvun alun reformipedagogisesta keskustelusta. Vuosina 1934 ja 1936 Palestiinaan tekemillään matkoilla Korczak kiinnostui erityisesti kibbutsielämästä ja kibbuttien kasvatustoiminnasta. Hän suunnitteli muuttoa koko orpokotinsa yli 200 lapsen kanssa Palestiinaan mutta jatkoi kuitenkin toimintaansa Varsovassa lisääntyvästä antisemitistisestä painostuksesta huolimatta. Saksalais miehityksen jälkeen poistuminen Puolasta ei ollut enää mahdollista. Syksyllä 1942 kuljetettiin Janusz Korczak yhdessä orpokodin lasten ja henkilökunnan kanssa Varsovan ghetosta Treblinkan tuhoamisleirille.

Korczak oli 1930-luvulla tunnettu vaikuttaja Varsovassa, kirjailija ja radioääni, joka korosti lapsen ihmisoikeuksia ja vaati aikuisilta kunnioitettavaa suhtautumista lapseen. Hänen koko rakkautensa, huolensa ja myötätuntonsa kohdistui huono-osaisiin lapsiin. Hän loi orpokodistaan lasten solidaarisen yhteisön, jossa vaikeissa olosuhteissa kasvaaneet lapset rakensivat yhdessä itselleen inhimillisen ja oikeudenmukaisen elämänpiirin. Korczakin mukaan lapset eivät ole tulossa ihmisiksi vaan ovat ihmisiä, itsenäisiä ja kunnioitusta ansaitsevia persoonia. Kaiken pedagogiikan ja kasvatuksen tuli lähteä lasten tarpeista ja intresseistä.

Korczak osallistui aktiivisesti monien hyväntekeväisyysjärjestöjen toimintaan. Hän korosti ihmisten tasa-arvoa, solidaarisuutta ja demokratiaa. Hänen pedagoginen ajattelunsa ei ollut irrallaan hänen poliittisista ihanteistaan.

Elämä Korczakin orpokodissa

Korczakin aikalainen ja ystävä Leon Harari kuvaa orpokodin ulkoisia puitteita ahtaiksi ja vaatimattomiksi. Varsovassa eli 1930-luvulla lähes 400 000 juutalaista, yli kolmannes kaupungin väestöstä. Heistä noin 40 prosenttia, lähes 160 000, oli kouluikäisiä, mutta kouluikäisistä lapsista vain vähän yli puolet kävi koulua. Loput kouluikäiset kuljeksivat kaduilla. Suurin osa Korczakin johtamassa orpokodissa asuvista lapsista oli katulapsia.

Orpokoti toimi demokratian hengessä. Lapset olivat laatineet 110 kohtaa käsittävän orpokodin oman lakikokoelman, jossa ei ollut vain kieltoja vaan myös määräyksiä hyvistä töistä. Rikkomukset käsiteltiin lasten omassa tuomioistuimessa. Orpokodissa toteutettiin lasten itsehallintoa, jonka Korczak katsoi vahvistavan lasten tahdonvoimaa ja edistävän kansalaistaitojen kehittymistä. Joka vuosi lapset valitsivat keskuudestaan kymmenen lapsen neuvoston. Yksi orpokodin aikuinen työntekijä toimi neuvoston kokouksissa sihteerinä ja puheenjohtajana ja samalla yhdyshenkilönä neuvoston ja orpokodin pedagogisen neuvoston välillä. Neuvoston tehtävänä oli kontrolloida toimikuntien työtä, päättää orpokodin jäseneksi ottamisesta ja valvoa yleistä puhtautta.

Jokaisella orpokotiin otetulla lapsella oli orpokotiin tultuaan oma tukihenkilö kolmen kuukauden ajan. Lasten kuukausittaisissa yleiskokouksissa keskusteltiin mm. siitä, voitiinko uudet kandidaatit ottaa orpokodin jäseniksi. Koeaika oli vuosi. Korczak tai joku muu orpokodin henkilökuntaan kuulunut aikuinen osallistui näihin keskusteluihin vain passiivisesti. Merkittävä lasten itsehallinnon ja osallistumisen väline oli myös lasten oma lehti, jossa lapset voivat tuoda esille näkemyksiään. Korczakin johtama orpokoti oli yhteisökasvatuksellisille ideoille rakennettu lasten pienoistasavalta, jossa huumori ja mielikuvitus yhdistettiin jokapäiväisten ongelmien demokraattiseen ratkaisemiseen.

Korczak perusti Varsovaan reformipedagogisen vaihtoehtokoulun, joka toimi vuosina 1932–1934. Koulun lyhytikäisyyden syytä ei tarkasti tiedetä. Korczakin koulussa ei ollut oppituntijakoa eikä arvosana-arvostelua. Opiskelumuotoina käytettiin projektipäiviä ja muita yhteistoimin-

nallisia työtapoja. Korczak pani suurta painoa lukemiselle. Lasten tuli oppia hankkimaan ja valikoimaan informaatiota. Korczak korosti niin koulutyössä kuin orpokodin toiminnassa kasvatusta suvaitsevaisuuteen, yhteistoiminnallisuuteen ja toisen ihmisen kunnioittamiseen.

Korczak-pedagogiikan merkitys

Korczakin vaikuttava elämäkerta ja persoonallisuus eivät ole innoittaneet vain pedagogeja vaan myös kirjailijoita ja elokuvataiteilijoita. Korczakin elämäntyön ja pedagogisen perinnön pohjalle syntynyt pedagoginen liike on järjestäytynyt joissakin maissa erityiseksi Korczak-seuraksi.

Korczak ei luonut sinänsä mitään uutta tai omaperäistä yhteisökasvatuksen alalla. Monet muutkin yhteisökasvatuspedagogit ovat esittäneet ja kokeilleet samoja yhteisökasvatuksellisia ideoita ja toimintamuotoja, joita Korczak toteutti ja käytti orpokodissaan ja kokeilukoulussaan. Korczakin pedagoginen merkitys on ennen kaikkea siinä, että hän kiinnitti johdonmukaisesti huomiota lapsen oikeuksiin.

Korczak korosti lapsen oikeutta tulla kohdelluksi itsenäisenä persoonana. Tähän kuului lapsen oikeus olla sitä, mitä hän kulloisessakin elämänvaiheessaan on, ja saada osakseen arvonantoa omana itsenään. Ajatuksen lapsen oikeuksista Korczak liitti pyrkimykseen luoda kasvatuksen avulla parempi ihminen ja yhteiskunta. Hän käsitti solidarisuuden, oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon ja suvaitsevaisuuden toteuttamisen yhteiskuntaelämässä ennen kaikkea pedagogiseksi tehtäväksi: lasten ja nuorten tuli kasvaa yhteistoimintaan ja toisen ihmisen kunnioittamiseen. Ensimmäinen askel Korczakin pedagogisessa ohjelmassa oli, että aikuiset alkavat suhtautua lapsiin rakastavasti ja kunnioittavasti.

Korczakin ei voi sanoa suoraan vaikuttaneen 1950-luvulla Yhdistyneiden Kansakuntien piirissä virinneeseen keskusteluun lapsen ihmis-oikeuksista. Vuonna 1956 annettu lapsen oikeuksien julistus kuitenkin monella tavoin edustaa korczakilaista lapsi- ja yhteiskuntakäsitystä. Julistus tosin suuntautuu laajalti lapsilainsäädännön kehittämiseen, kun taas Korczak sovelsi periaatteitaan käytäntöön konkreettisissa kasvatustilanteissa. Korczak tarkasteli lapsen oikeuksia ensisijaisesti pedagogisen kysymyksenasettelun pohjalta ja pedagogisen toiminnan näkökulmasta, vaikka hän kiinnittikin huomiota myös lapsen oikeuksien poliittiseen ja yhteiskunnalliseen merkitykseen.